

IGNACY S. FIUT

ANTOLOGIA TEKSTÓW FILOZOFICZNYCH DLA MŁODZIEŻY SZKÓŁ ŚREDNICH

B. Markiewicz: *Filozofia dla szkół średnich. Wybór tekstów*. Warszawa, WSiP, 1987, 480 s.

Adresatem drugiego w ostatnich latach wyboru tekstów z filozofii¹ są uczniowie szkół średnich. Wiąże się to z faktem prawie dwudziestoletniej nieobecności filozofii w programie szkolnictwa ponadpodstawowego oraz z jej powrotem pod postacią tzw. *przedmiotu fakultatywnego*. Wybór autorstwa Barbary Markiewicz jest propozycją, która stawia sobie za cel wypełnienie *materialnej luki* (gdyż *luka intelektualna* jest już praktycznie nie do odrobienia).

Mając świadomość, iż *filozofia* w ostatnim okresie w świadomości społecznej doczekała się takich określeń jak *myślenie na opak*, *myślenie nie dotyczące tego świata*, czy wreszcie *myślenie jałowe*, autorka trafnie pokazała istotę uprawiania filozofii, wskazując na sens pytania i zapytywania w tego typu myśleniu, wykraczający *poza widnokrąg myślenia potocznego*. Kontynuując tę drogę myślenia w *Słowie wstępnym*, Markiewicz pisze: *Krótko mówiąc, rzadko uświadamiamy sobie, że takie pojęcia, jak „świat”, „człowiek”, „społeczeństwo” czy „historia”, kryją w sobie wielorakie treści, jakie włożyła w nie myśl filozoficzna. Właśnie zamiarem zwrócenia uwagi na zawartą w nich filozoficzną tradycję można wytłumaczyć cel tej książki i jej kształt* (s. 9). Rzeczywiście — znajomość filozofii może być kluczem do zrozumienia tradycji, lecz bardzo trudno zrozumieć samą filozofię nie znając owej tradycji, która w filozofii się odzwierciedla, dając jej specyficzny obraz i ramy intelektualne. Jest to w pierwszym rzędzie zmartwienie *nauczycieli historii i tradycji*.

Filozof przygotowujący adekwatny wybór tekstów musi jednak założyć znajomość tradycji i historii, gdyż w przeciwnym razie *logika wyboru* byłaby pozbawiona sensu. Takie założenie jest obecne w omawianej pracy. *Za podstawę wyboru — pisze Markiewicz — przyjęto układ historyczny. Pozwala on bowiem na tle ogólnego rozwoju ludzkiej kultury*

¹ Wcześniej ukazał się wybór M. Ł o j k a: *Teksty filozoficzne dla uczniów szkół średnich*. Warszawa 1987.

śledzić proces wyłaniania się filozoficznych zagadnień oraz ściśle z nim związany proces kształtowania się pojęć filozoficznych (s. 10).

Przyjmując tradycyjny podział w rozwoju filozofii na starożytną, średniowieczną, nowożytną i współczesną, autorka wyboru z okresu hellenistycznego i hellenistycznego prezentuje myśli w kolejności: Anaksymandra, Heraklita, Parmenidesa, Demokryta, Sokratesa, Platona, Arystotelesa, Epikura, Lukrecjusza, Zenona z Kition, Seneki Epikteta, Marka Aureliusza i Plotyna, co stanowi około 15% wyboru; z okresu średniowiecza w kolejności: Tertuliana, Klemensa z Aleksandrii, Justyna, Laktancjusza Frimianusa, Augustyna, Boecjusza, Anzelma z Canterbury, Tomasza z Akwinu, Ockhama, co zajmuje około 10 omawianej antologii; z okresu nowożytnego w kolejności: Pico Delii Mirandoli, Lutra, Machiavellego, Bruno, Bacona, Hobbesa, Descartesa, Pascala, Locke'a, Spinozy, Newtona, Leibniza, Vico, Berkeleya, Montesquieu, Hume'a, Smitha, Holbacha, d'Alamberta, Marmontela, Voltaire'a, Rousseau, Ferrugosona, Kanta, Staszica, Schellinga, Hegla, Schopenhauera, Comte'a, Mochnackiego, Feuerbacha, Milla, Kierkegaard, Cieszkowskiego, Marksa, Engelsa, Diltheya, Jamesa i Nitzscheego, co obejmuje około 45% wyboru; z okresu filozofii współczesnej z tekstami: Freuda, Bergsona, Husserla, Lenina, Brzozowskiego, Einsteina, Spenglera, Teilharda de Chardin, Jaspersa, Ortegi y Gasset, Lukácsa, Kotarbińskiego, Tatarkiewiczza, Wittgensteina, Schlicka, Carnapa, Heideggera, Ajdukiewiczza, Gramsciego, Ingardena, Horkheimera, Fromma, Gadamera, Poppera, Mouniera, Sartre'a, Merleau-Ponty'ego, Lévi-Straussa i Kuhna, stanowiące pozostałe 30% prezentowanej antologii.

Zapewne granice takiej periodyzacji są dyskusyjne, lecz chcielibyśmy zwrócić uwagę na pewne *aspekty geograficzne* podręcznika. Niewątpliwie procentowa obecność tekstów z poszczególnych okresów rozwoju filozofii jest słuszna, gdyż myśl nowożytna i współczesna jest bardziej bliska współczesnemu młodemu człowiekowi. Z niej też czerpie on wiele własnych inspiracji intelektualnych, często nieświadomie. Biorąc pod uwagę *historyczne założenie* autorki, filozofia starożytna, średniowieczna i nowożytna wydają się być w wyborze adekwatnie reprezentowane. Natomiast filozofia współczesna musi budzić wiele zastrzeżeń, gdyż sąsiedztwo w antologii niektórych filozofów jest wręcz humorystyczne, np. Lenina Brzozowskiego, Heideggera i Ajdukiewicz, a

a także kolejność, np. Wittgenstein wyprzedza „Koło wiedeńskie”, a Freud — Bergsona itp. Tutaj więc, jak i we wcześniejszych sekcjach wyboru, zasada *suchego historyzmu* wydaje się być zawodną i wydaje się, iż jakaś logika rozwoju myśli filozoficznej byłaby tu nieodzowna. W wyborze nieobecne są pewne znaczące narodowe inspiracje filozoficzne, które miały i mają wpływ na kształt i charakter współczesnej myśli filozoficznej, tj. np. filozofów rosyjskich i słowiańskich. Myśl polską reprezentuje siedmiu filozofów o proveniencji neoheglowskiej, pozytywistycznej i fenomenologicznej. Niczego nie można też się dowiedzieć o przedwojennej i powojennej polskiej filozofii marksistowskiej i neotomistycznej. Czy nie należało np. zaprezentować choćby po jednym tekście Schaffa i na antypodach — K r ą p c a? Odnosi się wrażenie, iż w najnowszej filozofii polskiej i światowej nic interesującego się nie dzieje, gdyż kilku jeszcze żyjących filozofów wymienionych w wyborze, swą świetność ma już za sobą. Na ogólną liczbę 97 myślicieli obecnych w wyborze oraz na 215 zaprezentowanych fragmentów tekstu, mogła autorka przynajmniej te dwa procent poświęcić sprawom i problemom najbliższej współczesności. Owo ryzyko na pewno nie odebrało by szeregu rzeczowych wartości pracy.

Pomimo tych kilku uwag krytycznych i wątpliwości uważam, że praca Markiewicz jest pozycją udaną i może spełnić rolę podręcznika filozofii dla szkół średnich. Posiada ona wiele zalet merytorycznych i dydaktycznych. Ogromna większość tekstów we fragmentach adekwatnie prezentuje to, co u danego autora było najważniejsze w jego poglądach filozoficznych. Bardzo trafne są też tytuły pochodzące od autorki wyboru, pod którymi prezentowane są owe fragmenty. Jeśli idzie o logikę rozwoju kategorii w myśleniu filozoficznym, to jest ona uchwytana zapewne na płaszczyźnie humanistycznej i społecznej, natomiast w płaszczyźnie nauk ścisłych i przyrodniczych trudno jest taką ewolucję kategorii dostrzec w prezentowanych tekstach. Nie jest to jednak większą wadą, gdyż przez analogię do problematyki społeczno-humanistycznej, uważny młody czytelnik może się pokusić o samodzielną rekonstrukcję logiki i ewolucji tychże kategorii, bazując na wiedzy, którą uzyskuje w nauczaniu przedmiotów ścisłych.

Inną zaletą omawianego wyboru jest jego szata graficzna. Autorka bardzo przejrzyście opracowała edycje każdego z tekstów, zaopatrując je kolejnymi numerami oraz fotografiami, albo rycinami podobizn filozofów. Daje to możliwość bardzo operatywnego posługiwania się podręcznikiem, zarówno w porządku historycznym jak i systematycznym. Krótkie notki o autorach są bardzo dobrze przygotowane, gdyż przekazują to, co jest w sferze informacji o danym autorze niezbędne. Po tekstach bardziej złożonych, gdzie są użyte pojęcia, które mogłyby być trudne do zrozu-

mienia, Markiewicz umieściła odpowiednie wyjaśnienia co do znaczenia i specyfiki danego pojęcia. Jest to pomysł bardzo cenny i być może należało go zastosować przy większej ilości tekstów. Ten jednak brak uzupełnia *indeks analityczny*, przygotowany przez W. Wypycha, będący udanym przewodnikiem po głównych problemach, kategoriach i pojęciach filozoficznych, które zawiera analizowany podręcznik. Całość zamyka *Wykaz źródeł*, szczególnie tych, które mają polskie przekłady, co jest odsyłaczem dla szczególnie zainteresowanych do kompletnych tekstów, z których wyboru dokonano. Podsumowując, podręcznik, pt. *Filozofia dla szkół średnich. Wybór tekstów* autorstwa B. Markiewicz jest niewątpliwie udanym źródłem i pomocą naukową, pozwalającą poruszać się młodemu adeptowi sztuki filozofowania *od znanego ku nieznanemu*, ze względu na szerokie walory zarówno merytoryczne jak dydaktyczne.